

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

СУХОРЕБРА ТЕТЯНА ІВАНІВНА

УДК 342.951+343.211.6]:349.6(477)(043.5)

**КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ АДМІНІСТРАТИВНОЇ
ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПРАВОПОРУШЕННЯ
У СФЕРІ ОХОРОНИ ПРИРОДИ**

Спеціальність 12.00.07 – адміністративне право і процес;
фінансове право; інформаційне право

Реферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук

Тернопіль – 2024

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. З розвитком науки і техніки з'являються виробничі процеси, які щоразу несуть у собі нові загрози довкіллю. Вирішення цієї проблеми залежить від відповідальності сучасного суспільства за збереження природних ресурсів для нинішнього та майбутніх поколінь.

Ефективним засобом охорони та збереження природних територій та об'єктів є застосування заходів юридичної відповідальності до порушників природоохоронного законодавства.

Розробка надійних принципів захисту довкілля вимагає застосування всіх видів юридичної відповідальності, причому особливо важливу роль відіграє адміністративна відповідальність. Однією з головних переваг адміністративної відповідальності порівняно з іншими видами є оперативність, оскільки здатність швидко реагувати на правопорушення є ключовим чинником її ефективності.

З огляду на це аналіз та удосконалення адміністративної відповідальності у сфері охорони навколишнього природного середовища сприятимуть виявленню прогалин у правовому регулюванні вказаного питання, а також вдосконаленню адміністративно-правового механізму протидії правопорушенням у сфері охорони довкілля.

Ефективність управління взаємовідносинами у сфері охорони та використання природних ресурсів залежить від розсудливої екологічної політики, що становить окремий напрямок управління державою та публічними інституціями.

Для зміцнення інституційної здатності управління навколишнім природним середовищем передбачено ряд заходів, серед яких – удосконалення системи державного контролю. Це охоплює створення єдиної системи контролю за дотриманням законодавства стосовно охорони навколишнього природного середовища, уникнення дублювання функцій контролю різними уповноваженими органами виконавчої влади, а також посилення відповідальності забруднювачів. Крім того, важливим є розроблення нових правил оцінки збитків на основі фактичних витрат на відновлювальні заходи.

Війна в Україні, що почалася у 2014 році та значно ескалувала у 2022 році, призвела не лише до людських втрат і руйнування інфраструктури, а й до серйозних екологічних катастроф. Внаслідок бойових дій суттєво погіршився стан навколишнього середовища, що матиме довгострокові наслідки як для природи, так і для здоров'я людей. Зокрема, великі екологічні загрози були спричинені пошкодженням критичних інфраструктурних об'єктів, таких як Каховська ГЕС та Запорізька ТЕС, а також проблемами цивільного розмінування.

На сьогоднішній день дуже важливо визначити напрями екологічної політики України та вдосконалити систему державного управління екологічними процесами відповідно до міжнародних стандартів у сфері реалізації прав людини. Це вимагає комплексного підходу та активної співпраці між урядовими органами, громадськими організаціями та міжнародними партнерами.

Напрями екологічної політики повинні включати заходи з охорони навколишнього середовища, збереження природних ресурсів, протидії забрудненню та змінам клімату, стимулювання сталого розвитку та екологічно чистих технологій.

Удосконалення системи державного управління екологічними процесами потребує посилення ролі державних органів у забезпеченні дотримання екологічного законодавства, розроблення та впровадження ефективних механізмів моніторингу та контролю за станом навколишнього середовища, а також залучення громадськості до прийняття рішень у сфері охорони довкілля. Важливо також враховувати міжнародні зобов'язання та стандарти у галузі екології і прав людини для забезпечення сталого та гармонійного розвитку суспільства.

У широкому розумінні, актуальність дисертації визначена потребою у формуванні сучасного підходу до адміністративної відповідальності за порушення законодавства України у сфері охорони природи. Це передбачає розроблення концепції ефективної екологічної політики України, визначення її поняття, змісту та особливостей, а також розуміння її значення для організації діяльності органів державної влади, що контролюють екологічні процеси в Україні.

У більш звуженому розумінні, актуальність дослідження визначається необхідністю наукового аналізу особливостей адміністративної відповідальності за порушення екологічного законодавства України. Це також означає формування наукових висновків та результатів, що спрямовані на удосконалення концептуальних засад адміністративної відповідальності за порушення правил у сфері охорони природи.

Додаткової актуальності темі додає факт недостатньої наукової розробки цього питання на сучасному етапі. Для проведення комплексного дослідження були використані результати праць українських та зарубіжних учених. Концептуальні питання адміністративного права, екологічного права, теорії управління та публічного управління, а також теорії публічного адміністрування були розглянуті у дисертації через призму наукових робіт таких дослідників: В. Авер'янова, А. Агапова, В. Андрейцева, О. Баб'яка, М. Бублія, С. Банаха, М. Бринчука, Г. Балюк, М. Баламуш, В. Борейко, В. Власова, А. Воронцова, С. Гречанюка, Б. Гаєвського, А. Гетьмана, Я. Грабової, Т. Дракохруст, В. Зуєва, Р. Калюжного, Т. Кичилук, В. Колпакова, В. Костицького, Н. Кобецької, М. Краснової, В. Курила, Р. Миронюка, О. Остапенка, Н. Попович, В. Петкова, К. Рябець, О. Погрібного, Т. Харченко, Ю. Сагайдак, М. Романів, Ю. Шемшученка та ін.

Тим не менше, незважаючи на фрагментарність висвітлення питань адміністративної відповідальності за порушення законодавства України у сфері охорони природи у працях згаданих науковців, проблематика концептуальних засад адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері охорони природи не була достатньо проаналізована на рівні окремого дослідження.

Так, відсутність системного вивчення проблеми адміністративної відповідальності за порушення у сфері охорони природи дійсно свідчить про актуальність та важливість вибору цієї теми для наукового дослідження. Розробка концепційних засад у цій сфері може сприяти зміцненню екологічної політики, підвищенню ефективності заходів з охорони навколишнього середовища та забезпеченню сталого розвитку. Це також підкреслює необхідність глибокого аналізу питань адміністративної відповідальності в контексті охорони природи з метою вироблення конкретних рекомендацій та розроблення стратегій управління в цій сфері.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Роботу виконано відповідно до п. 4 розділу 3 Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», схваленої Указом Президента України № 5/2015 від 12 січня 2015 р.; Національної стратегії управління відходами в Україні до 2030 року, схваленої Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 8 листопада 2017 року № 820-р.; Концепції реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2030 року, схваленої Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 7 грудня 2016 року № 932-р.; тем науково-дослідних робіт кафедри адміністративного права та судочинства Західноукраїнського національного університету «Правове забезпечення публічного адміністрування в сфері економіки» (номер державної реєстрації 0116U000174), «Захист прав людини в публічних правовідносинах» (номер державної реєстрації 0122U201353).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертації є розв'язання наукової проблеми, яка полягає у розробці концептуальних засад адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері охорони природи, формування на цій основі наукових висновків, спрямованих на розвиток доктрини адміністративного права, та практичних рекомендацій щодо вдосконалення національного законодавства у сфері екології.

Мета дослідження визначила необхідність постановки та вирішення таких наукових завдань:

- проаналізувати наукові праці з проблематики теми дослідження;
- розкрити методологічну базу дослідження;
- охарактеризувати історичний розвиток доктринальних поглядів на адміністративну відповідальність у природоохоронній сфері;
- розглянути форми та методи реалізації державної екологічної політики;
- визначити ключові напрями діяльності суб'єктів формування державної екологічної політики, їхні повноваження і компетенцію;
- розкрити правові основи забезпечення державної екологічної політики України;
- сформулювати поняття, ознаки та склад адміністративного правопорушення в сфері охорони природи;
- охарактеризувати особливості адміністративної відповідальності за порушення законодавства України у сфері охорони природи;

- дослідити правову природу інших видів юридичної відповідальності у сфері охорони природи;
- проаналізувати проблемні питання адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері охорони природи;
- дослідити зарубіжний досвід правового регулювання адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері охорони природи;
- окреслити основні вектори подальшого розвитку інституту адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері охорони природи;
- обґрунтувати висновки та пропозиції стосовно вдосконалення адміністративної відповідальності за порушення законодавства України у сфері охорони природи з метою усунення колізій і прогалин у національній нормативно-правовій базі, її гармонізації з правом Європейського Союзу та виробити практичні рекомендації для покращення правозастосування у цій сфері.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у сфері охорони природи.

Предметом дослідження є концептуальні засади адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері охорони природи.

Методи дослідження. Методологічним фундаментом дисертації є комплекс застосованих під час дослідження наукових методів та підходів, характерних для правознавства загалом і науки адміністративного права зокрема.

Для наукового аналізу питань дослідження використовувалися такі методи: системно-структурний аналіз, порівняльно-правовий, формально-догматичний, гносеологічний, аксіологічний, системний, семантичний, статистичний, соціологічний, прогнозування та ін.

Кожен з цих методів був застосований для різних аспектів дослідження та вирішення певних завдань: системно-структурний аналіз застосовувався для розгляду праць з проблематики дослідження (п. 1.1); порівняльно-правовий метод використовувався для аналізу правових основ забезпечення державної екологічної політики України (п. 2.1). Формально-догматичний, гносеологічний, аксіологічний та системний методи використовувалися для характеристики природи державної екологічної політики (п. 1.3, п. 2.2–2.3). Семантичний метод застосовувався для трактування адміністративної відповідальності за порушення у сфері охорони природи (п. 1.2, розділ 3, розділ 4). Статистичний та соціологічний методи використовувалися для аналізу сучасного стану державної екологічної політики та застосування адміністративної відповідальності (п. 2.2, п. 3.1). Метод прогнозування надав можливість означити зміни у законодавстві (розділ 3, п. 4.2–4.3).

Інформаційна база дослідження. Теоретичною основою для розробки питань, визначених у дисертаційній роботі, є праці з публічного управління, адміністративного права та процесу, екологічного права, а також інших галузей права. Ці джерела стали теоретичним фундаментом для аналізу та висвітлення питань, пов'язаних із державною екологічною політикою та адміністративною відповідальністю за порушення законодавства в сфері охорони природи.

Емпіричну базу дослідження становлять:

- статистичні дані Державного комітету статистики, що дозволяють оцінити стан навколишнього середовища та динаміку його змін у період з 2014 по 2023 роки;
- дані Державної екологічної інспекції України за вказаний період, які допомагають оцінити практичну діяльність контролю за дотриманням екологічного законодавства;
- правова публіцистика та довідкові видання, що містять аналіз законодавства та практичний досвід його застосування в сфері охорони природи.

Ці джерела стали підґрунтям для емпіричного аналізу та дослідження практичних аспектів реалізації державної екологічної політики, здійснення адміністративної відповідальності за порушення екологічного законодавства.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є одним з перших у національній юридичній науці комплексним дослідженням концептуальних засад адміністративної відповідальності за порушення законодавства у сфері охорони природи. Вона відзначається сучасним підходом до постановки проблеми, виявлення та аналізу нових ідей та тенденцій у сфері охорони природи, а також визначення напрямків удосконалення наукової концепції правового забезпечення адміністративної відповідальності за порушення у цій сфері та відповідного законодавства.

У дисертаційній роботі сформульовані нові та такі, котрі містять елементи наукової новизни, положення, що виносяться на захист.

вперше:

- виокремлено історичні етапи становлення внутрішнього екологічного законодавства та низку ухвалених нормативно-правових актів у ці періоди формування;
- публічно-правове регулювання екологічних процесів поділено на шість форм, кожна з яких створює умови для досягнення конкретної мети, які сукупно забезпечують публічне адміністрування у сфері охорони природи;
- адміністративну відповідальність у сфері охорони природи запропоновано розуміти як вид юридичної відповідальності, що виконує функції покарання, перевиховання, попередження та запобігання, і полягає в застосуванні органами адміністративної юрисдикції адміністративних стягнень у вигляді певних несприятливих заходів матеріального чи морального характеру до осіб, винних у забрудненні природи або зміні клімату, знищенні чи неналежному використанні або відновленні природних ресурсів, порушенні екосистем, що завдало або могло завдати шкоди життю і здоров'ю людини;
- запропоновано ввести адміністративну відповідальність органів публічної влади та органів місцевого самоврядування за бездіяльність за фактами фіксації, документування, вжиття невідкладних заходів для усунення порушень у сфері екологічної безпеки, в тому числі в умовах воєнного стану;
- констатовано, що дефініція поняття шкоди навколишньому середовищу має екологічний, економічний та правовий зміст. Що стосується

правової позиції, то, в першу чергу, ми повинні розуміти шкоду як наслідок або результат вчиненого правопорушення у сфері охорони природи;

- запропоновано формулу правової концепції екології людини в навколишньому світі: через моральне осмислення істинної вартості базових передумов життя людини, екологічної відповідальності до юридичного аналізу та правового закріплення;

- адміністративні правопорушення у сфері охорони природи запропоновано розглядати як такі, що мають бути спрямовані проти екологічної безпеки (забруднюють навколишнє природне середовище, порушують або знищують екосистеми, сприяють зміні клімату, відновлюються природні ресурси неналежним чином); повинні міститися у конкретних адміністративних нормах, за які передбачено адміністративну відповідальність; порушують конкретні норми екологічного законодавства; містять обов'язкову суспільну небезпеку або загрозу такої;

- констатовано необхідність запровадження пропорційності адміністративних штрафів до заподіяної шкоди, що підсилить відповідальність і спростить процедуру стягнення коштів до державного бюджету за екологічні правопорушення;

удосконалено:

- методологію дослідження адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері охорони природи;

- систематизацію напрацювань провідних українських і зарубіжних вчених з проблематики адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері охорони природи;

- аргументи на користь висновку, що підвищення ефективності правового регулювання у сфері охорони природи сприятиме не тільки відновленню знищених та зниклих компонентів навколишнього природного середовища, збереженню природного багатства на нинішньому рівні, а й переосмисленню суспільством небезпечних ризиків, що виникають у результаті прийняття безвідповідальних рішень, здійснення антиекологічної діяльності;

- зміст поняття «взаємодія суб'єктів охорони навколишнього середовища» за допомогою доповнення категорії «безперервність»;

- позицію щодо застосування адміністративно-господарських санкцій як різновиду адміністративної відповідальності у сфері охорони природи;

набули подальшого розвитку:

- наукові погляди на процес розвитку адміністративної відповідальності у сфері охорони природи в розрізі еволюційної теорії;

- положення про поділ системи суб'єктів формування державної екологічної політики України на п'ять груп: центральні органи виконавчої влади; органи місцевого самоврядування; громадські організації, благодійні фонди; наукові та експертні установи, заклади вищої освіти; міжнародні урядові та неурядові організації, транснаціональні компанії;

- висновки про те, що процес зведення до єдності екологічного законодавства допоможе звільнити існуючий масив нормативно-правових актів

від постійного накопичення, вирішити правові неузгодженості, відфільтрувати частину застарілого матеріалу, сприяти структуруванню чинних норм. Прийняття Екологічного кодексу дозволить врегулювати не тільки правові відносини в екологічній сфері, але й створити результативну площину для притягнення осіб до адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері охорони природи;

- теза про необхідність реформування видів адміністративних стягнень, що передбачені за вчинення правопорушень у сфері охорони природи. Окрім того, пропонується переглянути розміри штрафів, визначені КУпАП, і відповідні статті;

- обґрунтування доцільності запровадження механізму адміністративної відповідальності юридичних осіб за правопорушення у сфері охорони природи;

- класифікація адміністративних правопорушень у сфері охорони природи за видовим об'єктом;

- обґрунтування доцільності визначення суб'єктами адміністративної відповідальності юридичних осіб у контексті розгляду адміністративно-господарських санкцій як різновиду адміністративної відповідальності;

- пропозиція щодо доцільності внесення змін в екологічне законодавство, як виключення, поняття «екологічний злочин», оскільки запроваджено категорію «кримінальне правопорушення», що, в свою чергу, поділяється на «кримінальний проступок» і «злочин»;

- обґрунтування необхідності посилення відповідальності за випалювання сухостою, оскільки в умовах війни, бомбардувань та численних пожеж неспільна небезпека таких діянь є очевидно надзвичайно високою;

- положення про те, що Концепція адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері охорони природи має включати такі обов'язкові елементи: уніфіковані доктринальні погляди на відповідальність у природоохоронній сфері; належну нормативну-правову базу; державну екологічну політику, а також чітко визначене коло суб'єктів, відповідальних за її ефективність; інститут адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері охорони природи.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що викладені у дисертаційній роботі положення, висновки, пропозиції та рекомендації були використані у:

- науково-дослідній сфері: для подальших наукових розробок концептуальних засад адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері охорони природи;

- правозастосуванні: наукові результати дисертаційної роботи знайшли практичне застосування в роботі окремих установ, що підтверджено відповідними довідками (довідка Тернопільської обласної прокуратури, довідка Тернопільського апеляційного суду, акт впровадження Тернопільського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, довідка адвоката Ольги Ганущин);

– освітньому процесі: під час викладання навчальних дисциплін «Адміністративне право», «Екологічне право» (акт впровадження Західноукраїнського національного університету, довідка Вінницького торговельно-економічного інституту Державного торговельно-економічного університету).

Особистий внесок здобувача. Викладені в науковій роботі положення, що виносяться на захист, є результатом самостійної праці авторки дисертації. Сформульовані теоретичні положення, висновки та пропозиції, у дисертаційній роботі, були отримані авторкою самостійно на основі власного дослідження, аналізу наукових праць, національної і зарубіжної нормативно-правової бази, судової практики.

У дисертаційному дослідженні не використовувались наукові ідеї та розробки, що належать співавторам опублікованих праць.

Апробація матеріалів дисертації. Основні положення дисертаційної роботи оприлюднено в доповідях на таких всеукраїнських та міжнародних науково-практичних конференціях: Міжнародна науково-практична конференція «Україна в умовах реформування правової системи: сучасні реалії та міжнародний досвід» (м. Тернопіль, 20–21 квітня 2018 р.); Міжнародна наукова конференція «Тенденції реформування правової системи України і країн світу: правові, психологічні та соціокультурні аспекти» (м. Тернопіль, 5–6 листопада 2019 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Україна в умовах реформування правової системи: сучасні реалії та міжнародний досвід» (м. Тернопіль, 5–6 квітня 2019 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Соціально-політичні, економічні та гуманітарні виміри європейської інтеграції України» (м. Вінниця, 5–7 червня 2019 р.); Міжнародна наукова конференція «Тенденції реформування правової системи України і країн світу» (м. Тернопіль, 30 жовтня 2020 р.); Всеукраїнська науково-практична онлайн конференція «Лікарська таємниця в умовах пандемії: законодавчі, правозастосовчі, соціальні та психологічні аспекти» (м. Тернопіль, 15 травня 2020 р.); Міжнародна міждисциплінарна наукова конференція «Україна на міжнародній арені: історичні уроки, сучасність і перспективи» (м. Тернопіль, 18 березня 2021 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття» (м. Одеса, 17 червня 2022 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Юридичні науки: проблеми та перспективи» (м. Запоріжжя, 24–25 червня 2022 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Російсько-українська війна: право, безпека, світ» (м. Тернопіль, 29–30 квітня 2022 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Modern research in world science» (м. Львів, 10–12 липня 2022 р.).

Публікації. Основні теоретичні положення та висновки дисертації висвітлено у 37 публікаціях: 1 одноосібній монографії; 17 статтях, опублікованих у вітчизняних фахових виданнях; 8 статтях у наукових періодичних виданнях інших держав (з них 4 публікації у виданнях, що

проіндексовані в міжнародній наукометричній базі Scopus та Web of Science); у матеріалах і тезах доповідей 11 науково-практичних конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається з вступу, чотирьох розділів, які об'єднують дванадцять підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг роботи становить 444 сторінки, з них 360 сторінок основного тексту, список використаних джерел складається із 389 найменувань і займає 40 сторінок, додатки містяться на 23 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано вибір теми дисертації, визначено її зв'язок із науковими програмами, планами, темами, визначено мету, завдання, предмет і об'єкт дослідження, охарактеризовано методи наукового пізнання, які застосовані в дисертаційній роботі, розкрито наукову новизну, практичне значення отриманих результатів, означено особистий внесок здобувачки, подано відомості про апробацію матеріалів, анонсовано структуру праці, зазначено її загальний обсяг.

Розділ 1 «Теоретико-методологічні засади дослідження адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері охорони природи України» присвячено напрямам досліджень адміністративної відповідальності у сфері охорони природи, аналізу наукових шкіл, в рамках роботи яких проводиться дослідження адміністративної відповідальності за правопорушення у природоохоронній сфері.

Підрозділ 1.1 «Стан наукової розробки проблеми» спрямований на визначення кола існуючих проблем, стану їхньої наукової розробки та основних напрямів дослідження.

Здійснено аналіз наукових розробок, що висвітлюють предмет й об'єкт дослідження. Особливу увагу приділено класифікації наукових досліджень, і було розглянуто особливості наукових робіт, які проводились ученими кожного із цих осередків.

Обґрунтовано, що зі здобуттям незалежності України юриспруденція поповнилася напрацюваннями вітчизняних вчених, які спеціалізуються на вивченні проблематики правової відповідальності за правопорушення у сфері природокористування, та, зокрема, динаміки розвитку природоохоронного законодавства України у різні періоди її історії: до їх числа необхідно віднести Київську школу, створену на початку 60-х рр. ХХ ст. і Харківську школу, яка сформувалася на початку 1990-х рр. уже за часів незалежності України.

Представники Київської школи проводили дослідження теоретичних аспектів адміністративної відповідальності і таксоного методу обчислення шкоди, заподіяної природним об'єктам.

Харківська школа зосереджує увагу на історичних аспектах природоохоронної діяльності, правовому регулюванні використання природних

ресурсів та порушеннях у цій сфері. В усіх цих працях, що підготовлені українськими науковцями в сучасний період, особлива увага приділяється критичному аналізу законодавства та теоретичному обґрунтуванню законодавчої ініціативи з метою удосконалення нормативно-правового регулювання даної сфери.

Так, зокрема, у роботі проаналізовано, що незважаючи на значний накопичений обсяг матеріалу, дається визнаки відсутність систематизованого дослідження, присвяченого динаміці адміністративної відповідальності у вказаній сфері.

У підрозділі 1.2 «Методологічна база дослідження» насамперед звертається увага на те, що методологія дослідження виконує три функції як характерні тенденції розвитку адміністративної відповідальності у сфері охорони природи та досліджує наявність процесу доступності: 1) перша функція – отримання та створення нових знань стосовно природних об'єктів тісно пов'язано з науковими дослідженнями стосовно їх особливостей, можливостей штучного та природного самовідновлення; 2) друга функція дозволяє за допомогою досягнень методології отримати нові поняття, категорії, ідеї, теорії, які суттєво впливають на зміст нормативно-правових актів встановлюючи адміністративну відповідальність у цій сфері; 3) третя функція дозволяє дослідити організацію та діяльність системи управління в сфері охорони природи.

Встановлено, що на динаміку дослідження методології процесу становлення даного процесу та його розуміння впливає безліч чинників: соціокультурних, політичних, релігійних, економічних, цивілізаційних, моральних, ідеологічних, національних, міжнародних тощо. Наявність такого числа різних чинників потребує використання методології, яка дозволить їх систематизувати та виявити вплив на розвиток адміністративної відповідальності. Істотний вплив на множинність підходів до її змісту справляє бурхливий розвиток різноманітних наук – суспільних, гуманітарних та природничих, які забезпечують новим інструментарієм дану сферу знань.

За допомогою методологічного інструментарію проводилася реконструкція моделей адміністративної відповідальності за правопорушення в сфері охорони природи за допомогою яких досягались такі завдання у перші роки радянської влади, тоталітарного радянського режиму, короткого періоду «хрущовської відлиги» та в інші періоди існування УРСР, незалежної України. Це відображено в Адміністративному кодексі УСРР 1927 р., Кодексі Української РСР Про адміністративні порушення 1984 р., в його нових редакціях, що діють в часи незалежності та інших нормативно-правових актах. Проаналізовано, що використання такого підходу ґрунтується на тому, що кожна модель адміністративної відповідальності перебуває в постійній зміні та з часом потребує свого оновлення.

Досліджено вплив принципу історизму, який передбачає встановлення зв'язків між суспільно-політичними процесами, правовою політикою та підходами до правового регулювання системи адміністративної відповідальності.

Обґрунтовано, що дослідження адміністративної відповідальності у сфері охорони природи вимагає аналізу нормативно-правових актів, їх змісту, конструкцій, які використовувались у сфері адміністративної відповідальності за період XI до початку XXI ст. В процесі проведення дослідження використовувалися такі підходи, як системний, об'єктивний та потребовий.

Системний підхід передбачає певну непорушність елементів, що формують дану закономірність із урахуванням історичних обставин. Його використання у процесі дослідження проблеми адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері охорони природи дозволило дослідити властивості, структуру та функції об'єктів, явищ або процесів, які використовувалися у сфері адміністративної відповідальності за порушення охорони природи.

Об'єктивний підхід дає можливість об'єктивно проаналізувати зміст нормативно-правових актів різних історичних епох, виявити причини їх розробки та прийняття. Використання такого підходу дало змогу зафіксувати різке збільшення випадків вчинення злочинів у сфері охорони природи в 1960-х роках, хоча офіційна радянська наука заперечувала наявність причин такого відношення до природи у СРСР. На основі об'єктивного підходу досліджено подвійні стандарти адміністративної відповідальності, які використовувалися у радянському природоохоронному праві.

Реалізація потребового підходу дозволила охарактеризувати нормативно-правові акти, які прийняті протягом майже тисячолітнього періоду, направлених на встановлення штрафних санкцій за правопорушення в сфері охорони природи. Наприклад, юридична відповідальність у сфері охорони цінних природних об'єктів регулювалася на основі норм Постанови ВУЦВК і РНК УСРР «Про пам'ятки культури і природи» від 16.06.1926 р. Згідно з цим актом, установлювалася адміністративна відповідальність посадових осіб за передачу земель під пам'ятками культури та природи під обробку або розробку природних багатств, а також у них заборонялося полювання, відлов звірів, птахів, риби тощо.

Вказано, що до числа загальнонаукових методів, використаних у даному дослідженні, відносяться: логічний, історико-хронологічний, герменевтичний, структурно-функціональний.

Застосування логічного методу історії розвитку адміністративного права у сфері охорони природи вивчалось засобами абстрагування, узагальнення, формалізації, аналізу, синтезу, індукції, дедукції.

На підставі історико-хронологічного методу проведено періодизацію у послідовності груп причин, які обумовили прийняття нормативно-правових актів, пов'язаних з адміністративної відповідності у сфері охорони природи. Цей метод допоміг з'ясувати сутність даної складної проблеми, розділити її на декілька вузлових відрізків, пов'язаних з правовою політикою у цій сфері та проаналізувати їх у хронологічній послідовності.

Герменевтичний метод допоміг здійснити тлумачення нормативно-правових актів, які приймалися в часи Київської Русі, Великого Князівства

Литовського, Козацько-Гетьманській державі, радянській та незалежній Україні і з'ясувати їх роль у регулюванні правовідносин пов'язаних з адміністративною відповідальністю у цій сфері.

Проаналізовано, що основою структурно-функціональний методу є три аксіоми, зміст яких вдосконалений та підготовлений до використання з метою вирішення поставленого в дослідженні завдання: 1) функціонал методу полягає у тому, що об'єкти природи стали предметами протиправних посягань. Відбувалися трансформації методів, форм заволодіння цією категорією. Утім загальний напрям у вигляді протиправних зазіхань був, є і буде динамічно розвиватися; 2) функціональна єдність такої проблеми, себто погоджений огляд завдань, які вирішували певні нормативні акти. Як приклад – Земельний Кодекс Української РСР 1970 р., що вирішував такі функціональні завдання, як «підвищення родючості ґрунтів (ст. 28), «охорона сільськогосподарських угідь» (ст. 29), «охорона земель від засмічення та забруднення» (ст. 30), «захист ґрунтів від вітрової та водної ерозії» (ст. 31); 3) «універсальний функціоналізм».

За допомогою методології правової науки досліджено проблему розвитку адміністративної відповідності у сфері охорони природи, показано дію трьох законів діалектики, виділено загальне та особливе, проведено діахронне та синхронне порівняння таких норм.

У підрозділі 1.3 *«Історичний розвиток доктринальних поглядів на адміністративну відповідальність у природоохоронній сфері»* насамперед звертається увага на етапи розвитку адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері охорони природи України: 1) створення підстав для формування доктрини відповідальності, яка включала в себе систему покарань за правопорушення пов'язані з природою; 2) процес становлення основ доктрин адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері охорони природи; 3) постійні зміни положень доктрини адміністративної відповідальності від імені держави охороняти природні об'єкти до становлення достатньо високих штрафних санкцій за правопорушення у цій сфері; 4) розробка поняття, ознак адміністративної відповідальності у сфері охорони природи.

Досліджено особливості доктрин юридичної відповідальності на кожній фазі процесу розвитку інституту адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері охорони природи України згідно з еволюційною теорією: 1) процес зародження тісно пов'язаний з релігійними звичаями, традиціями, які відомі з давніх часів до яких входила відповідальність за порушення у сфері природи. У давніх слов'ян, кожен з природних об'єктів мав певне значення і виконував конкретну роль у тогочасному суспільстві. Серед звичаїв стародавніх слов'ян особлива роль належала обожнюванню землі з причини того, що від її родючості залежав урожай сільськогосподарських культур; 2) процес становлення доктрин адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері охорони довкілля був пов'язаний з першими писемними пам'ятками права; 3) формування доктрин адміністративної відповідальності у історичний період з 1782 р. до 1960 р. проходило за різними по своїй направленості векторами. Одним з них була доктрина, згідно якої

держава відмовлялась від охорони природи, ліквідувала службу з охорони та контролю за станом об'єктів; 4) період стабілізації характеризувався розробкою поняття, ознак адміністративної відповідальності у сфері охорони природи.

Останній період включав в себе два етапи: а) радянський (в ньому знайшла відображення доктрина адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері охорони природи, яка носила декларативний характер, тобто без зазначення конкретних штрафних санкцій та заходів з компенсації збитків нанесених природним об'єктам. Характерною рисою розвитку права цього історичного періоду було використання в якості джерел права Указів Президії Верховної Ради СРСР та Указів Президії Верховної Ради Української РСР, в яких розглядалися питання охорони природних об'єктів згідно радянської доктрини адміністративної відповідальності за правопорушення у цій сфері); б) незалежної України (постійний розвиток доктрини адміністративної відповідальності у сфері охорони природи, яка проходила складний шлях свого подальшого становлення).

Обґрунтовано, що в сучасній системі нормативно-правового регулювання суспільних відносин, зокрема, адміністративної відповідальності у сфері охорони природи, досі відсутнє законодавче закріплення поняття «адміністративна відповідальність». Також охарактеризовано досвід екологічної політики українських земель в складі Австро-Угорщини та періоду УНР 1917–1920 рр.

Доктринальні погляди на сутність даного поняття у сфері охорони природи пройшли складну динаміку формування, адже адміністративна відповідальність є важливим засобом забезпечення охорони таких елементів середовища і застосування заходів державного впливу до правопорушників.

У ХХ столітті з'являються перші комплексні підходи до регулювання природоохоронної діяльності. На міжнародному рівні приймаються угоди та конвенції, що встановлюють стандарти захисту довкілля.

У багатьох країнах вводяться спеціалізовані органи, які здійснюють контроль за дотриманням екологічного законодавства та накладають адміністративні стягнення за його порушення.

Констатовано, що розвиток доктринальних поглядів на адміністративну відповідальність у природоохоронній сфері демонструє еволюцію від простих заборонних заходів до комплексних систем, спрямованих на забезпечення екологічної безпеки. Впровадження новітніх підходів та принципів сприяє ефективнішому захисту довкілля і стимулює відповідальне ставлення до природних ресурсів.

Охарактеризовано засадничі доктринальні підходи: принцип превенції (адміністративні санкції в природоохоронній сфері мають превентивний характер, спрямований на запобігання порушенням екологічного законодавства); принцип пропорційності (санкції повинні бути пропорційними тяжкості правопорушення та шкоди, заподіяної довкіллю. Це сприяє справедливому застосуванню адміністративних заходів); принцип відповідальності (передбачає, що особи, які порушують екологічні норми, повинні нести відповідальність за

свої дії або бездіяльність. Це стимулює дотримання законодавства та відновлення порушеного стану довкілля).

Розділ 2 «Основи формування державної екологічної політики України (адміністративно-правовий аспект)» містить три підрозділи, в яких здійснюється аналіз компетенції та повноважень суб'єктів формування державної екологічної політики, особливостей нормативно-правового забезпечення державної екологічної політики України й специфіки форм і методів її реалізації.

У підрозділі 2.1 *«Правові основи забезпечення державної екологічної політики України»* наголошено, що відбувся значний прорив в удосконаленні екологічного законодавства України, активізації міжнародного співробітництва. У процесі його реалізації доопрацьовано чинне законодавство та ухвалено нове, врегульовано правовідносини, які раніше спеціальними законами не регулювалися, зокрема вирубки лісів та незаконного забруднення води.

Проведено також детальний аналіз системи нормативно-правових актів, які визначають різні аспекти державної екологічної політики України. Цей аналіз здійснено на основі поетапного розвитку екологічного законодавства України, зокрема виокремлено: 1) період формування комплексної галузі екологічного законодавства України (склалися основні напрями екологічної політики держави, що полягають у сприянні регулюванню суспільних відносин аби організувати, охороняти та використовувати території та об'єкти природно-заповідного фонду, відтворювати їх природні комплекси, управляти у цій сфері); 2) етап розвитку національного екологічного законодавства з оновленою власною системою у зв'язку з радикальними змінами та прийняттям Конституції України (на цьому етапі в структурі екологічного законодавства чіткіше виокремлюються юридичні інститути, в межах яких конкретизуються зміст та юридичні механізми здійснення відповідних норм); 3) повномасштабна війна з Росією і її вплив на екологічні процеси в Україні (створення плану післявоєнного відновлення України).

Обґрунтовано, що зазначене визначення та характеристика ознак хоча й не претендують на всебічне розкриття такого гетерогенного поняття, як «державна екологічна політика», але має на меті представити правовий погляд на досліджуване явище.

Встановлено, що актуальність розробки національної екологічної політики була зумовлена відсутністю ефективної системи управління безпекою середовища і повільнішим ніж очікувалося проведенням структурних реформ і модернізації технологічних процесів в умовах зростання національної економіки, що призвела до підвищення рівня забруднення і викликала підтримку старих, неефективних підходів до використання енергії та природних ресурсів.

Доведено, що стратегія національної безпеки України повинна відображати сучасні виклики та загрози, зокрема у сфері екології. Це важливо для гарантування сталого розвитку країни та збереження природних ресурсів. Необхідно забезпечити, щоб стратегія національної безпеки враховувала екологічні проблеми та передбачала конкретні заходи для їх вирішення. Згідно

Національного плану дій було проаналізовано сім цілей (підвищення рівня екологічної свідомості; поліпшення екологічної ситуації та підвищення рівня екологічної безпеки; досягнення безпечного для здоров'я людини стану навколишнього природного середовища; інтеграція екологічної політики та удосконалення системи інтегрованого екологічного управління; припинення втрат біологічного та ландшафтного різноманіття і формування екологічної мережі; забезпечення екологічно збалансованого природокористування; удосконалення регіональної екологічної політики.

Проаналізовано зміст документів, які визначають напрями та пріоритети в екологічній сфері України (Національна стратегія управління відходами в Україні до 2030 року, схвалена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 8 листопада 2017 року № 820-р.; Енергетична стратегія України на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність», схвалена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18 серпня 2017 року № 605-р.; Концепція реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2030 року, схвалена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 7 грудня 2016 року № 932-р.; Концепція створення загальнодержавної автоматизованої системи «Відкрите довкілля», схвалена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 7 листопада 2018 року № 825-р.; Концепція загальнодержавної програми збереження біорізноманіття на 2005–2025 роки, схвалена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 22 вересня 2004 року № 675-р та інші).

Встановлено, що дані документи визначають стратегічні напрями та пріоритети для управління природними ресурсами, охорони довкілля, енергоефективності та інших аспектів екологічної політики в Україні. Їх реалізація важлива для забезпечення сталого розвитку та збереження природних ресурсів країни.

Для комплексного формування пріоритетних напрямів відновлення країни, здійснено аналіз розвитку державної екологічної політики за окремими напрямами: 1) ефективне державне управління екологією, розмежування компетенцій, наявність ефективних інструментів та екологічний контроль; 2) моніторинг довкілля, доступ громадськості до інформації та участь у прийнятті рішень; 3) кліматична політика: запобігання та адаптація до зміни клімату.

Вивчення, аналіз та узагальнення практики застосування законодавства про охорону навколишнього природного середовища необхідно здійснювати у двох напрямках: складання і затвердження екологічних нормативів природокористування (стосовно надр, ґрунтів, води, повітря, рослинності тощо); складання і затвердження комплексу еколого-економічних показників державного контролю за станом довкілля та діяльністю господарчих структур.

Доведено, що зараз відбувається трансформація відносин з громадськістю, в процесі якої особливо важливим стає регулювання та забезпечення вимог охорони навколишнього середовища та забезпечення екологічної безпеки у всіх сферах громадської життя.

У механізмі правових заходів, спрямованих на охорону екологічних прав громадян, важливе місце посідають: екологічні програми, екологічна експертиза, контроль і нагляд у галузі охорони навколишнього природного середовища; освіта і виховання в зазначеній галузі.

У підрозділі 2.2 «*Форми та методи реалізації державної екологічної політики*» наголошено, що від оптимального використання тих чи інших форм державного управління залежить ефективність державної екологічної політики України щодо виконання покладених на неї завдань загалом, а також у частині протидії адміністративним правопорушенням.

Доведено, що екологічна політика не може обмежуватися розумінням її лише як сукупності різних засобів та заходів, використовуваних при її реалізації. Незважаючи на важливість, за своєю суттю, вони є не більш як необхідним інструментарієм для вирішення відповідних завдань і досягнення поставлених цілей.

Тому державна екологічна політика повинна розумітися у широкому сенсі і включати в свій зміст як систему концепцій, ідей, принципів, уявлень про цілі та завдання діяльності держави у сфері взаємодії суспільства і природи, використовуваних правових та неправових засобів і методів, так і фактичну діяльність держави в екологічній сфері.

Одним із принципово важливих питань при дослідженні такого державно-правового феномена, як державна екологічна політика, є питання про ціль такої політики.

Екологічна політика вивчається і аналізується через призму різних наукових дисциплін, які надають необхідні знання для розроблення ефективних стратегій та регуляторних механізмів з охорони природи і довкілля. Основні науки, які займаються екологічною політикою, включають: екологію (це основна наука, що вивчає взаємодію живих організмів між собою та з їхнім середовищем; екологічна наука допомагає розуміти екосистеми, їх функціонування, біорізноманіття та вплив людської діяльності на природу); економіку і ресурсознавство (ці науки вивчають ефективне використання природних ресурсів, ринкові механізми для стимулювання екологічної поведінки, оцінку вартості природних ресурсів та сервісів екосистем); політологію і соціологію (вони досліджують політичні та соціальні аспекти екологічної політики, включаючи участь громадськості у прийнятті рішень, вплив політичних інституцій на екологічні стандарти та політичні програми охорони природи); право (визначає правові рамки для екологічної політики, включаючи законодавство про забруднення довкілля, права і обов'язки у сфері природокористування, адміністративну відповідальність та інші аспекти правового регулювання); технічні науки (інженерія, технології) (вони розробляють технології та інженерні рішення для зменшення викидів, використання альтернативних джерел енергії, очищення води та повітря, відновлення екосистем і збереження природних ресурсів).

Встановлено, що ці науки спільно допомагають формувати комплексні підходи до екологічної політики, забезпечуючи збалансованість між потребами людства і охороною навколишнього середовища.

Державне регулювання екологічних процесів поділено на шість форм, кожна з яких створює умови для досягнення конкретної мети, і у міру їхнього здійснення сукупно вони забезпечують функціонування держави у сфері охорони природи.

Цими формами визначено такі: 1) створення нормативної бази для правового регулювання охорони навколишнього середовища; 2) підвищення кваліфікації та перепідготовка кадрів у сфері екології, природних ресурсів та водного господарства, підготовка наукових та науково-педагогічних кадрів; 3) антикорупційні заходи; 4) формування єдиного банку фахових екологів і менеджерів зеленої економіки; 5) створення єдиного формату моделювання екологічних процесів і технологій; 6) забезпечення екологічної безпеки як складової національної безпеки України.

Для більш глибокого розуміння вищевказаних форм державної екологічної політики подано їхню характеристику.

Із формами взаємопов'язані методи державної екологічної політики щодо протидії адміністративним правопорушенням у сфері охорони природи. У межах реалізації державної екологічної політики України найбільш поширеними є адміністративні методи, а саме методи переконання і примусу, що органічно поєднані між собою.

Метод переконання у діяльності Державної екологічної інспекції України реалізовується крізь призму роз'яснювальної та просвітницької роботи серед громадян України, іноземців, осіб без громадянства і співпрацю з громадськими організаціями.

Примусові заходи застосовуються до тієї частини учасників правовідносин у сфері охорони природи, які порушують установлені норми та правила і виявляються в застосуванні до них адміністративно-попереджувальних заходів, заходів адміністративного припинення або заходів адміністративного стягнення.

Зазначено, що ще одну групу заходів адміністративного примусу складають заходи адміністративного припинення. Такі заходи мають за мету припинення протиправної поведінки особи та усунення шкідливих наслідків. Міндовкілля України, Державна екологічна інспекція України та її структурні підрозділи у своїй діяльності застосовують дві групи заходів адміністративного припинення: загального та спеціального призначення.

Акцентовано увагу на заходах припинення спеціального призначення, оскільки вони застосовуються у виняткових випадках, якщо іншими способами припинити протиправну поведінку неможливо, коли інші засоби адміністративно-примусового характеру не дали або не можуть дати позитивного результату. Також проаналізовано заходи адміністративної відповідальності, що застосовуються до осіб, які вчинили адміністративні правопорушення, і полягають у накладенні на них уповноваженими суб'єктами відповідних адміністративних стягнень.

У підрозділі 2.3 «Суб'єкти формування державної екологічної політики, їхні повноваження та компетенція» акцентується увага на тому, що державна екологічна політика реалізується на різних рівнях залежно від параметрів її

суб'єктів. При цьому всі учасники державної екологічної політики розглядаються як її суб'єкти за різного ступеня активності відповідних елементів цієї діяльності.

Звертається увага, що окреслення чіткої і цілісної картини системи компетенції та повноважень органів державної влади і місцевого самоврядування у сфері охорони природи має певне теоретичне й практичне значення і є передумовою правильного розуміння та визначення їхньої ролі та місця серед державних і недержавних структур, вибору форм та методів роботи.

Зазначається, що загалом систему суб'єктів формування державної екологічної політики України можна розподілити на п'ять груп: центральні органи виконавчої влади; органи місцевого самоврядування; громадські організації, благодійні фонди; наукові та експертні установи, вищі навчальні заклади; міжнародні урядові та неурядові організації, транснаціональні компанії.

Встановлено, що робота уряду не обмежується лише виконанням законів. Уряд може приймати нормативні акти загального характеру, втручатися у сферу компетенції законодавчих органів шляхом делегованого законодавства та здійснювати контроль за роботою апарату, що йому підпорядкований.

Зазначено, що успішне післявоєнне відновлення влади вимагатиме тісної співпраці з громадянським суспільством на місцях для розвитку заходів, які роблять природне середовище основою миру та сталого розвитку для всіх українців. У нас є унікальна можливість зробити Україну світовим лідером сталого розвитку та продемонструвати, як природа може прискорити післявоєнне відновлення та покращити життя та економічні умови людей.

Доведено, що наукові установи, вищі навчальні заклади, та експертні групи відіграють важливу роль у формулюванні та виконанні національної екологічної політики. Вони розробляють методологію політики, готують кадри, і, до певної міри, аналізують зміни у її результативності.

Обґрунтовано, що велика кількість суб'єктів спричиняє дублювання повноважень і функцій в екологічній сфері, що унеможливорює ефективний контроль за їх діяльністю та ускладнює налагодження чіткої комунікації на місцях у межах наданих їм повноважень.

Розділ 3 «Поняття та підстави адміністративної відповідальності за порушення законодавства України у сфері охорони природи» присвячений аналізу питань, що стосуються поняття адміністративної відповідальності, адміністративного правопорушення, його ознак та складу, гармонізації законодавства України та ЄС про адміністративну відповідальність у сфері охорони природи, що викладено в трьох підрозділах.

Підрозділ 3.1 «Особливості адміністративної відповідальності за порушення законодавства України у сфері охорони природи» містить аналіз теоретико-правових аспектів адміністративної відповідальності за порушення законодавства України у сфері охорони природи, який було здійснено крізь призму оцінки впливу на довкілля, вимог дозволів на використання природних ресурсів, з перевищенням нормативів гранично допустимих викидів, впливу фізичних та біологічних факторів і лімітів скидів забруднюючих речовин. Крім

того запропоновано авторське визначення поняття «адміністративна відповідальність у сфері охорони природи України».

Обґрунтовано, що однією з проблем адміністративної відповідальності є необхідність визначення її поняття та ознак, які відокремлюють цей вид юридичної відповідальності від інших. Від вирішення цього питання залежить як теоретична конструкція такого виду юридичної відповідальності, так і законотворча практика.

Так, до порушника застосовуються заходи адміністративної відповідальності у вигляді обтяжливих матеріальних чи моральних наслідків, які мають на меті перевиховання особи і не допущення вчинення нових правопорушень. У ході дослідження акцент зроблено на встановленні фактичної і юридичної підстави для притягнення винної особи до адміністративної відповідальності у сфері охорони природи.

Доведено, що бланкетні диспозиції адміністративно-правових норм в Кодексі України про адміністративні правопорушення складно сформульовані, що ускладнює їх застосування.

Обґрунтовано, що суб'єктами адміністративної відповідальності є юридичні особи в контексті розгляду адміністративно-господарської відповідальності як різновиду адміністративної.

Зроблено висновок, що одним з елементів адміністративної відповідальності є застосування економічних механізмів, таких як компенсація збитків, завданих природному середовищу, виплата штрафів, спрямованих на відновлення екосистеми.

Доведено, що адміністративна відповідальність також має профілактичний характер. Регулярні перевірки та контролюючі заходи спрямовані на попередження порушень та підвищення екологічної свідомості серед населення та суб'єктів господарювання.

Обґрунтовано, що під шкідливими наслідками правопорушення слід розуміти певні негативні зміни, що відбуваються в об'єкті адміністративно-правової охорони внаслідок вчинення суспільно небезпечного діяння.

Адміністративна відповідальність за екологічні правопорушення має на меті охорону і збереження належного стану навколишнього природного середовища та його складових; запобігання вчиненню нових правопорушень; відновлення порушеного стану природного середовища, відшкодування шкоди, заподіяної відповідним природним ресурсам чи об'єктам; виконання і додержання вимог екологічного законодавства всіма громадянами та юридичними особами незалежно від форм власності; виховання у людей екологічної культури; покарання правопорушника, шляхом обмеження його прав і свобод, покладення на нього додаткових обов'язків, настання негативних наслідків.

У ході проведеного аналізу в даному підрозділі, визначено певні термінологічні розбіжності щодо розуміння адміністративної відповідальності за порушення законодавства у сфері охорони природи України.

У підрозділі 3.2 «Адміністративне правопорушення в сфері охорони природи, його ознаки та склад» проаналізовано поняття адміністративного правопорушення в сфері охорони природи, визначені його особливості та ознаки.

Обґрунтовано, що адміністративним правопорушенням властивий ще цілий ряд характерних ознак, які утворюють їх юридичні склади.

Слід зауважити, що залежно від юридичних властивостей розрізняють ознаки як такі, що мають юридичне значення, і які такого значення не мають. В свою чергу юридично значущі ознаки можуть входити до юридичного складу правопорушення (так звані конструктивні ознаки), інші ж з них до такого складу не входять (наприклад, обставини, що пом'якшують чи обтяжують відповідальність тощо).

Аналізуючи даний вид правопорушень, було зроблено висновок, що дія (бездіяльність), за який законодавцем передбачається можливість притягнення особи до адміністративної відповідальності за порушення екологічного законодавства, має містити такі характерні ознаки, як протиправність, винність, суспільну шкідливість і караність.

Обґрунтовано, що протиправність як характеристика адміністративного делікту означає, що певне діяння, передбачене нормами права, може спричинити шкоду або загрозу заподіяння такої шкоди охоронюваним законом суспільним інтересам.

Проаналізовано, що найпоширенішим видом адміністративного стягнення за порушення природоохоронного законодавства є штраф. Розмір штрафу визначається в межах санкцій окремої статті КУпАП з урахуванням тяжкості вчиненого правопорушення, особи порушника, форми вини, майнового стану, а також пом'якшуючих або обтяжуючих обставин.

Підкреслено, що схожі адміністративні правопорушення мають санкції, які сильно відрізняються за суворістю. Так, порушення правил недопущення та запобігання витокам і викидам озоноруйнівних речовин та фторованих парникових газів тягне за собою накладення штрафу на посадових осіб від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

В той час як за викид забруднюючих речовин в атмосферне повітря (ст. 78 КУпАП) передбачено штраф для посадових осіб від п'яти до восьми неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Існуюча норма про забруднення атмосферного повітря не переглядалася вже 20 років і передбачає штраф для посадової особи 85–136 гривень. Таким чином стверджено, що санкції адміністративних норм у сфері охорони природи повинні бути негайно переглянуті.

Зазначено, що адміністративна караність означає, що адміністративним деліктом може бути лише таке діяння, за яке законом передбачене адміністративне стягнення. Це не означає, що застосування такого стягнення обов'язково здійснюватиметься, але в обов'язковому порядку має бути присутня можливість його застосування.

Винність означає певне психічне ставлення особи до вчинюваного нею протиправного діяння та його наслідків. В законодавстві вказані різні форми вини, однак вона є невід'ємною ознакою адміністративного проступку. Правопорушник може діяти умисно, тобто усвідомлювати протиправність дій, порушення певних правил та порядку охорони природи, довкілля; або необережно – усвідомлювати ризик небезпечної поведінки та наслідків такої поведінки для природи та довкілля. Особа буде нести відповідальність за обов'язок передбачати настання негативних наслідків та недопущення таких наслідків.

Для повноцінного здійснення дисертаційного дослідження та розуміння глибини проблеми був здійснений аналіз загального стану охорони природи в Тернопільській області. Зокрема, перевірку якості палива Державною екологічною інспекцією в Тернопільській області. Констатовано, що неякісне паливо має шкідливий вплив не лише на автомобілі, а також є небезпечним для навколишнього природного середовища. В результаті використання неякісного палива, здійснюються шкідливі викиди та забруднення атмосферного повітря.

У підрозділі 3.3 «Інші види юридичної відповідальності у сфері охорони природи» обґрунтовано висновок, що доцільно застосувати окрім адміністративної відповідальності – дисциплінарну, кримінальну, цивільно-правову та міжнародно-правову.

Зазначено, що дисциплінарна відповідальність за екологічні правопорушення не тільки полягає в накладенні роботодавцем на винного працівника дисциплінарного стягнення за невиконання або неналежне виконання покладених на нього трудовим договором обов'язків, пов'язаних з природокористуванням і охороною природи, але й певними інструкціями, наказами, законами та інші нормативно-правовими актами.

Доведено, що у вітчизняному законодавстві відсутнє поняття дисциплінарного проступку.

Обґрунтовано, що серед екологічних кримінальних правопорушень виділяють такі, що передбачають лише умисну вину, наприклад знищення або пошкодження лісів, вчинене шляхом підпалу; незаконні рубки; незаконне полювання; незаконне заняття рибним, тваринницьким або іншим водним добувним промислом тощо. При цьому передбачаються склади кримінальних правопорушень, які набувають екологічного значення лише тоді, коли їх вчинення завдає шкоди навколишньому середовищу.

Наприклад, забруднення або пошкодження землі. Передбачені ч. 1 ст. 239 Кримінального кодексу України кримінальне правопорушення вважається закінченим з моменту, коли забруднення або пошкодження земель створило небезпеку для життя, здоров'я людей або довкілля.

У підрозділі зазначено, що цивільно-правова відповідальність за порушення законодавства у сфері охорони природи спрямована в основному на відшкодування шкоди та відновлення природних ресурсів та регулюється Цивільним кодексом України. Відшкодування шкоди і стягнення неустойки є основною метою вказаної відповідальності.

У зв'язку із російсько-українською війною притягнення до відповідальності за екологічні правопорушення та відшкодування завданої шкоди було проаналізовано міжнародно-правову відповідальність у системі охорони довкілля.

Проаналізовано кілька ключових аспектів: міжнародно-правові принципи (принцип суверенітету над природними ресурсами; принцип запобігання шкоди; принцип відповідальності за шкоду); механізми притягнення до відповідальності (міжнародні суди та трибунали; міжнародні арбітражі); фінансові компенсації (реабілітаційні заходи; міжнародні фонди та програми); документування та оцінка шкоди; співпраця з міжнародними організаціями.

Відокремлено такі міжнародні екологічні правопорушення, як міжнародні злочини і звичайні правопорушення.

Доведено, що екоцид є міжнародним злочином, завдаючи суспільну небезпеку через посягання на порушення громадського порядку та створення загрози життю населення конкретної території, держави і людства в цілому, руйнуючи або весь комплекс довкілля, або його окремі компоненти. Вказано на головні ознаки, за якими доцільно визначати екологічні злочини, що відповідають екоциду.

Розглянуто міжнародне співробітництво з питань боротьби з екоцидом, найбільш ефективною формою якого є розробка міжнародних нормативних актів щодо попередження та відповідальності за неправомірні дії проти довкілля та його природних компонентів. Наведено перелік основних міжнародних нормативно-правових актів, які мають відношення до здійснення екоциду. Охарактеризовано діяльність міжнародних організацій з питань криміналізації екоциду на міжнародному рівні, а також встановлено позитивний вплив даного процесу на реалізацію міжнародної безпеки. Розглянуто питання нормування екоциду в національному законодавстві України, а також в зарубіжних країнах.

Наголошується на значних обсягах здійснення РФ екологічних злочинів під час повномасштабної військової агресії проти України, які підпадають під визначення поняття «екоцид», та необхідності їх фіксації для подальшого міжнародного судового розгляду їх для отримання відшкодування завданих довкіллю екологічних збитків.

Розділ 4 «Напрями удосконалення інституту адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері охорони природи» складається з трьох підрозділів, в яких розглянуті проблемні питання адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері охорони природи, проаналізовано зарубіжний досвід правового регулювання адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері охорони природи, а також визначені напрями подальшого розвитку інституту адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері охорони природи.

У підрозділі 4.1 «Проблемні питання адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері охорони природи» міститься поетапний аналіз адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері охорони природи з точки зору її ефективності.

Зроблено висновок про перевагу саме виховної функції адміністративного стягнення, а не каральної. Здійснено аналіз та аргументовано, що можна відслідкувати тенденцію зближення превенційної та виховної функції і зазначено, що їх можна називати одним терміном – «превенційно-виховною функцією юридичної відповідальності».

Доведену тезу про те, що виховна функція розглядається як така, що спрямована на сприйняття усіма громадянами цінності права, виховання належного ставлення до нього з боку суспільства, зростання правової активності з метою запобігання правопорушення (загальна превенція), а також на виховну корекцію заходами юридичної відповідальності поведінки особи, що вже вчинила правопорушення, з метою запобігання вчиненню нею нових протиправних діянь (приватна превенція).

У підрозділі акцентовано, що суворість відповідальності не є чинником, який має вирішальний вплив на зменшення кількості правопорушень. Тому політика держави у сфері відповідальності не може зводитися тільки до збільшення розмірів санкцій у вигляді штрафу. До того ж, потрібно враховувати ще той фактор, коли особа не має фінансової можливості сплатити штраф. У цих випадках законодавцем варто було б передбачити в якості заміни інші види адміністративних стягнень (наприклад, громадські чи суспільно корисні роботи).

Обґрунтовано, що особливої уваги заслуговує категорія адміністративних правопорушень, пов'язана з палінням листя, сухої трави та інших відходів. Люди, які здійснюють відповідні діяння, чомусь завжди переконані, що у цьому немає ніякої небезпеки, і, навпаки, стверджують про їх корисність.

Зазначено, що спалювання сухостою в умовах воєнного стану становить собою додаткову небезпеку. Такі дії можуть навіть прирівнюватись до диверсій, що, відповідно, передбачає вже не адміністративну, а кримінальну відповідальність.

Наголошено на надзвичайно малому відсотку щодо фіксування відповідних адміністративних правопорушень і притягнення винних осіб до адміністративної відповідальності. Це пов'язано як зі складністю виявлення винних осіб і доведення їх вини, так і з теперішньою обстановкою в державі.

Також зазначено, що ще одним із проблемних питань, пов'язаних із притягненням особи до адміністративної відповідальності у сфері охорони природи, є ряд помилок, які допускаються уповноваженими особами при складанні протоколу про адміністративні правопорушення.

У підрозділі 4.2 «Зарубіжний досвід правового регулювання адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері охорони природи» міститься детальний аналіз ефективності адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері охорони природи з призми досвіду країн Європейського Союзу, Азії, США.

У підрозділі виокремлено окремі аспекти природоохоронної діяльності країн Європейського Союзу, які можна застосувати в Україні. Зокрема, важливим є досвід щодо розвитку права навколишнього середовища на місцевому рівні, прийняття актів органами місцевого самоврядування про

охорону природи, за допомогою яких вирішуються проблемні питання природоресурсного значення.

Ефективним стимулом природоохоронної діяльності необхідно вважати і проекологічну поведінку суб'єктів господарської діяльності й європейського суспільства загалом. Також позитивним напрямком є використання паралельної можливості правового механізму адміністративної відповідальності і правового механізму компенсації за заподіяну шкоду довкіллю.

Здійснено аналіз необхідності для України реалізації проєктів у рамках програми LIFE, що може стати ефективним методом подолання наслідків військових дій росії на територіях природно-заповідного фонду: відновлення та збереження біорізноманіття, природоохоронних територій і природних екосистем України загалом.

Акцентовано на застосуванні американського досвіду щодо створення екологічної поліції, що б поєднувала в собі дві широкі сфери правозастосування: риба і дика природа, а також якість навколишнього середовища.

Обґрунтовано необхідність застосування адміністративного арешту як покарання за забруднення навколишнього середовища, що допускається в чотирьох випадках: невиконання припису про призупинення будівництва в разі ведення будівництва без проведення оцінки впливу на навколишнє середовище; невиконання припису про припинення забруднення навколишнього середовища у разі скидання забруднюючих речовин без відповідного дозволу; незаконне скидання забруднюючих речовин з використанням підземних труб, стічних ям і каналів, підробка даних відстеження скидання забруднюючих речовин, ухилення від контролю за скиданням забруднюючих речовин іншими способами; невиконання припису про усунення порушень у зв'язку виробництвом і використанням агрохімікатів, виробництво і використання яких заборонено державою.

Прийняття Екологічного кодексу дозволить врегулювати не тільки правові відносини в екологічній сфері, але й створити ефективне підґрунтя для притягнення осіб до відповідальності за правопорушення у сфері довкілля.

У підрозділі 4.3 «Напрями подальшого розвитку інституту адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері охорони природи» зазначено, що для досягнення мети щодо зменшення кількості правопорушень у сфері охорони природи потрібні зміни в законодавстві України, норми якого поєднували приписи, заборони і дозволи в оптимальній комбінації, а також містили інструменти реалізації.

Доцільно також звернути увагу на необхідність реформування самих видів адміністративних стягнень, що передбачені за вчинення вищезгаданих правопорушень.

Рекомендовано класифікувати адміністративні стягнення у сфері охорони навколишнього природного середовища на: а) стягнення морального характеру – попередження; б) грошові й майнові стягнення – штраф, оплатне вилучення предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення, конфіскація предмета, який став знаряддям

вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення; в) стягнення, звернені на особу порушника, – виправні роботи, адміністративний арешт, позбавлення спеціального права.

До переліку необхідних кроків для ефективного функціонування інституту адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері охорони природи запропоновано: 1) посилення адміністративної відповідальності шляхом збільшення розміру штрафів; 2) доповнення КУпАП відповідними статтями.

Одним із найважливіших засобів реалізації державної політики у сфері охорони природи є застосування заходів юридичної відповідальності до правопорушників, а, зокрема юридичних осіб та посадових осіб. Особливо важливе місце в цій сфері посідає адміністративна відповідальність, підставою для настання якої є вчинення вищезазначеними суб'єктами адміністративних правопорушень.

Проаналізовано поточний стан і тенденції розвитку потенційно небезпечних виробництв промисловості в Україні. По-перше, виробництва в державі значною мірою призвели і призводять до негативних наслідків техногенного впливу на навколишнє природне середовище. По-друге, більшість підприємств до цього часу використовують застаріле обладнання. По-третє, наявність споживацького, корисливого, накопичувального інтересу. По-четверте, слабкий рівень здійснення відповідними державними інституціями моніторингу щодо впливу на довкілля підприємствами промисловості. По-п'яте, висока ймовірність техногенно-екологічних катастроф. По-шосте, констатування факту того, що малий відсоток підприємств дотримуються правил екологічної безпеки на 100%. По-сьоме, відсутність належного законодавчого регулювання щодо утилізації відходів. По-восьме, неефективність державного механізму запобігання, зменшення та контролю промислового забруднення. По-дев'яте, незначний досвід у реалізації проектів з екологічно-безпечного виробництва тощо.

Спостереження за надзвичайно низьким рівнем правової ефективності застосування заходів адміністративної відповідальності у сфері охорони природи як до юридичних так і посадових осіб дозволяє зробити висновок про недосконалість існуючих правових механізмів. Це пов'язано з неможливістю доведення вини юридичної особи на практиці, наявністю застарілої правової конструкції до розуміння суб'єктивної сторони адміністративного правопорушення, популяризацією категорії «публічний інтерес», за якою приховуються зловживання посадових осіб і т. д.

У напрямках подальшого розвитку інституту адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері охорони природи важливе місце відведено питанню взаємодії між органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, правоохоронними органами та громадськістю. Характеризуючи функціональну компетенцію вищезазначених суб'єктів, можна із впевненістю говорити про важливу роль кожного з них.

До основних ознак взаємодії в сфері охорони навколишнього середовища рекомендовано віднести наступні: взаємодія як форма природоохоронної

діяльності; наявність декількох суб'єктів; спільна мета; екологічна спрямованість діяльності; комплексний підхід до вирішення завдань; системність і спрямованість дій; узгодженість нормативно-правової бази; інформованість суб'єктів взаємодії; своєчасність та оперативність у прийнятті узгоджених рішень; об'єднання сил та засобів для досягнення позитивного результату.

Обґрунтовано, що подальший розвиток інституту адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері охорони природи може включати кілька ключових напрямів, а саме: екологічний моніторинг (використання сучасних технологій для моніторингу стану довкілля, таких як супутникові знімки, дрони, сенсори та автоматизовані системи контролю; цифрові платформи (створення інтегрованих цифрових платформ для збору, аналізу та обміну даними про екологічні правопорушення); відкритий доступ до інформації (забезпечення відкритого доступу громадськості до інформації про екологічні правопорушення та результати їх розгляду); громадський контроль (залучення громадськості та неурядових організацій до моніторингу та контролю за дотриманням екологічного законодавства); підвищення обізнаності (проведення освітніх та інформаційних кампаній для підвищення рівня екологічної свідомості серед населення та підприємств); навчання та тренінги (організація навчальних програм та тренінгів для працівників контролюючих органів, суддів, правоохоронців та інших фахівців у сфері охорони довкілля); екологічні податки та збори (впровадження системи екологічних податків та зборів, що стимулюють підприємства до зменшення негативного впливу на довкілля); субсидії та гранти (надання субсидій та грантів на впровадження екологічних технологій та заходів з охорони довкілля); міжнародна співпраця (активне співробітництво з міжнародними організаціями та іншими країнами для обміну досвідом та найкращими практиками у сфері адміністративної відповідальності за екологічні правопорушення та участь у міжнародних проектах та програмах, спрямованих на охорону довкілля та підвищення ефективності адміністративного регулювання).

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено дослідження концептуальних засад адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері охорони природи України з формуванням на цій основі теоретичних висновків та практичних пропозицій, основними з яких є такі.

1. Розгляд наукових праць показав доцільність виділення двох наукових шкіл, де проводилися дослідження адміністративної відповідальності за правопорушення у природоохоронній сфері.

В рамках існування Київської школи був здійснений аналіз адміністративної відповідальності в контексті порівняльно-аналітичного дослідження різних видів юридичної відповідальності за екологічні правопорушення, системи попереджувальних заходів, відшкодування збитків землекористувачам, а також методу розрахунку обчислення шкоди, нанесеної

диким звірам, тваринам, занесеним до Червоної книги, цінним видам риб і також значна роль відводиться нормам адміністративної відповідальності при охороні земель природно-заповідного фонду, які останнім часом зазнають незаконних захоплень, змін цільового призначення, знищення представників флори та фауни.

Харківська школа приділяє значну увагу нормам адміністративного права у забезпеченні охорони природних об'єктів та розробленню дієвого законодавчого акту, яке дозволить чітко встановити юридичну відповідальність за правопорушення у цій сфері. До важливих елементів екологічного законодавства було віднесено: екологічне управління, екологічний податок, податки та збори за спеціальне використання природних ресурсів, екологічне страхування та методики відшкодування нанесення природним об'єктам збитку.

2. Доведено, що за допомогою методологічного інструментарію проводилася реконструкція моделей адміністративної відповідальності за правопорушення в сфері охорони природи, за допомогою яких вирішувались такі завдання у перші роки радянської влади, часи тоталітаризму, «хрущовської відлиги» та в інші часи існування УРСР, незалежної України, що знайшло відображення в Адміністративному кодексі УСРР 1927 р., в Кодексі Української РСР Про адміністративні порушення 1984 р., в його нових редакціях, що діють в часи незалежності та інших нормативно-правових актах.

Проаналізовано, що проведення комплексного історико-правового дослідження проблеми розвитку адміністративної відповідальності за правопорушення в сфері охорони природи потребує використання наукових підходів, принципів, певної методології та методів різного ієрархічного рівня.

В основі методології дослідження даного дослідження був покладений принцип історизму, згідно якого державно-правові явища розглядаються не тільки з точки зору їх сучасного стану, а у розвитку та історичному взаємозв'язку.

Визначено такі підходи дослідження адміністративної відповідальності у сфері охорони природи:

1) системний підхід дозволив дослідити властивості, структуру та функції об'єктів, явищ або процесів, які використовувалися у сфері адміністративної відповідальності за порушення охорони природи;

2) об'єктивний підхід дозволив дослідити подвійні стандарти адміністративної відповідальності, які використовувалися у радянському природоохоронному праві. Наприклад, декларативні ствердження стосовно охорони природи, які зайшли відображення в Законі «Про охорону природи Української СРСР», не знаходило свого підтвердження у практичній діяльності органів державної влади і місцевого самоврядування;

3) реалізація потребового підходу дозволила охарактеризувати нормативно-правові акти, які прийняті протягом майже тисячолітнього періоду, направлених на встановлення штрафних санкцій за правопорушення в сфері охорони природи. Наприклад, юридична відповідальність у сфері охорони цінних природних об'єктів регламентувалась на основі Постанови ВУЦВК і

РНК УСРР «Про пам'ятки культури і природи» від 16.06.1926 р. Згідно з цим актом, установлювалась адміністративна відповідальність посадових осіб за передачу земель під пам'ятками культури та природи під обробку або розробку природних багатств, а також у них заборонялося полювання, ловля звірів, птахів, риби.

До основних загальнонаукових методів, використаних у даному дослідженні, віднесено:

1) застосування логічного методу історії розвитку адміністративного права у сфері охорони природи вивчалось засобами абстрагування, узагальнення, формалізації, аналізу, синтезу, індукції, дедукції;

2) історико-хронологічний метод дозволив виокремити та проаналізувати історичні періоди, протягом яких були прийняті нормативно-правові акти, спрямовані на захист природи;

3) застосування герменевтичного методу було спрямовано на зменшення дистанції між правовим текстом, ухваленим у минулому, та бажанням адаптувати його до сучасних норм та стандартів;

4) використання структурно-функціонального методу полягало у дослідженні взаємодії різних суб'єктів або їх елементів, а також у визначенні їх ролі, значення та завдань;

5) за допомогою формально-юридичного методу були проаналізовані законодавчі акти різних історичних періодів, які стали основою для дослідження, та зроблені відповідні висновки щодо характерних рис кожного з цих періодів;

6) компаративістський метод передбачав зіставлення подібних юридичних понять, явищ і процесів та встановлення їхньої специфіки;

7) метод періодизації грає виключне значення в даній галузі юридичної науки, з причини того, що дозволив представити розвиток адміністративної відповідальності в вигляді окремих історичних відрізків.

3. Розглянуто процес розвитку адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері охорони природи України згідно з еволюційною теорією, яка дозволяє розділити даний процес на чотири стадії: 1) зародження, 2) становлення, 3) формування, 4) стабілізація.

4. У роботі проаналізовано правове забезпечення державної екологічної політики України, що спрямовано на досягнення таких трьох цілей: управління екологічними процесами в Україні, що пов'язані з життєвою активністю та життєзабезпеченням людини, а також процесами гармонізації взаємин людини з природою. Такий аналіз є складним завданням, що вимагає більш глибокого й комплексного підходу, ніж управління бізнесом чи виробничими системами; загальносистемною технологією підготовки, прийняття і реалізації рішень щодо визначених екологічних цілей; моніторинг та запобігання виникненню адміністративних правопорушень у сфері охорони природи у ході розвитку глобалізаційних процесів у світі.

Обґрунтовано потребу у розділенні на еколого-правові та екологічні норми інших галузей законодавства, що регулюють управлінську і

підприємницьку діяльність, трудові та інші відносини, які виникають у процесі здійснення такої діяльності і містять екологічні вимоги.

5. Основними формами публічно-правового регулювання екологічних процесів є такі:

1) створення нормативної бази для правового регулювання охорони довкілля. Необхідно розробити перелік нормативно-правових актів, що необхідні для регулювання державної діяльності у сфері охорони довкілля, зокрема є необхідність розробки проектів законів України, які б дали змогу врегулювати всі проблемні питання, пов'язані із забрудненням атмосферного повітря, лісами, видобутком бурштину, території у зоні бойових дій на Сході та Півдні України – на межі екологічної катастрофи;

2) забезпечення екологічної безпеки як складової національної безпеки України. Рекомендується розробити механізми, спрямовані на запобігання деградації та поліпшення стану навколишнього середовища, а також на забезпечення турботи про здоров'я людей.

Необхідно створити соціально-правові та економічні умови, які будуть сприяти уникненню екологічної шкоди з боку інших країн світу, їх державних структур, підприємців та окремих громадян, підтримуючи такий стан навколишнього природного середовища, що забезпечує нормальні умови для життя населення і суспільного відтворення; запобігання екологічним погрози; запобігання погіршенню екологічної рівноваги та виникненню небезпеки для здоров'я людини, суспільства, нації; виявлення джерел екологічного ризику від техногенних, економічних, соціальних, політичних структур та способи запобігання; захист природно-ресурсного та людського потенціалу держави;

3) формування єдиного банку фахових екологів і менеджерів зеленої економіки. Зелене відновлення вимагає спеціалістів, які володіють знаннями та навичками у сфері екології та зеленої економіки. Це в свою чергу дозволить краще інтегрувати національні проекти з міжнародними програмами та стандартами, що сприятиме міжнародній співпраці, обміну досвідом, а також реалізації спільних міжнародних екологічних проектів, що дозволить залучати додаткові ресурси та знання.

У роботі розглянуто шість форм державного регулювання екологічних процесів, кожна з яких спрямована на досягнення конкретної мети. Реалізація цих форм дозволяє забезпечити ефективне функціонування державного апарату у сфері охорони природи.

6. Після аналізу системи суб'єктів, які беруть участь у формуванні та втіленні державної екологічної політики України, стало очевидним, що багато органів мають подібні функції, а іноді й їхнє дублювання призводить до конфліктів компетенцій та знижує ефективність їхньої роботи. Брак контролю та нагляду, а також неспроможність забезпечити ефективну взаємодію між суб'єктами ускладнюють ситуацію та знижують рівень обслуговування. Рішенням цієї проблеми може бути уніфікація законодавства, що регулює їхню діяльність, та створення програмних документів, спрямованих на створення

єдиного механізму формування та впровадження державної екологічної політики України.

7. Охарактеризовано причини порушень екологічного законодавства, що об'єднані у три групи: виробничо-побутові (викиди при промислових процесах, опаленні, випалюванні сухої рослинності, знищенні побутових відходів тощо); транспортні (викиди під час руху автомобільного, залізничного, повітряного, морського та річкового транспорту); природні (викиди мінерального або рослинного походження, наприклад лісові пожежі тощо). Цю класифікацію можна застосувати і до порушень у сфері охорони природи в цілому.

8. Запропоновано адміністративні правопорушення в галузі охорони природи розподілити на групи: правопорушення у сфері землекористування (статті 52-56, 188-5 Кодексу України про адміністративні правопорушення); правопорушення у сфері геології та надрокористування (статті 57-58-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення); правопорушення у сфері водокористування (статті 48, 59-62 КУпАП); правопорушення у сфері лісокористування (статті 63-77 Кодексу України про адміністративні правопорушення); атмосферні правопорушення (статті 78-81 Кодексу України про адміністративні правопорушення); правопорушення у сфері поводження з відходами (ст.ст. 82-83 КУпАП); правопорушення у сфері рослинництва та тваринного світу (ст.ст. 82-90 КУпАП), а також правопорушення, вчинені проти здоров'я населення (ст.ст. 42, 95 КУпАП).

Обґрунтовано, що особливістю адміністративної відповідальності у сфері охорони природи є притягнення до адміністративної відповідальності як фізичних, так і юридичних осіб через застосування адміністративно-господарських санкцій на прикладі Закону України «Про державний ринковий нагляд і контроль нехарчової продукції».

Зокрема при дослідженні питання щодо необхідності включення юридичних осіб до переліку суб'єктів адміністративних правопорушень у сфері охорони природи взято до уваги аналіз судової практики.

9. До особливих ознак адміністративного правопорушення у сфері охорони природи зараховано такі:

1) спрямовані проти екологічної безпеки (забруднюють навколишнє природне середовище, порушують або знищують екосистеми, сприяють зміні клімату, відновлюються природні ресурси неналежним чином);

2) містяться у конкретних адміністративних нормах, за які передбачено адміністративну відповідальність;

3) порушують конкретні норми екологічного законодавства, що містяться у відповідних законах України;

4) містять обов'язкову суспільну небезпеку або загрозу такої.

Виділено адміністративні правопорушення, що спрямовані на порушення вимог екологічної безпеки у процесі, основними з яких є: невиконання вимог екологічної безпеки у процесі впровадження відкриттів, винаходів, корисних моделей, промислових зразків, раціоналізаторських пропозицій, нової техніки, технологій і систем, речовин і матеріалів (ст. 91-1); порушення правил і норм з

ядерної та радіаційної безпеки (ст. 95 КУпАП); допущення наднормативних викидів і скидів забруднюючих речовин (статті 59-1, 78).

Доведено, що завершальним елементом складу адміністративного правопорушення у сфері охорони природи є суб'єктивна сторона правопорушення, що характеризується наявністю вини, мотиву та мети. Це підкреслює недосконалість механізму притягнення до адміністративної відповідальності за такі правопорушення. Недооцінка суспільної небезпеки цих правопорушень, поверхове врахування європейських вимог щодо визначення розмірів заподіяної шкоди, відшкодування завданих збитків та компенсацій на відновлення природного навколишнього середовища сигналізують про необхідність активізації роботи в цій галузі.

10. У роботі проаналізовано дисциплінарну, кримінальну, цивільно-правову та міжнародно-правову відповідальності. Зазначено, що чіткий перелік дисциплінарних проступків у галузі охорони природи відсутній. Дисциплінарна відповідальність за екологічні правопорушення має місце в результаті вчинення дії або бездіяльності, незалежно від настання екологічних наслідків.

Зроблено висновок, що цивільна та адміністративна відповідальність мають спільні ознаки, оскільки мають подібну структуру, елементи складів порушень, схожі ознаки суб'єкта правопорушення, тощо, але більшість ознак суттєво відрізняються за характером діяння, наявністю суспільно небезпечних наслідків, об'єктами посягання, метою, ставленням до вчиненого.

Обґрунтовано доцільність замінити назву відповідного розділу Особливої частини Кримінального кодексу на «Кримінальні правопорушення у сфері охорони природи».

11. Підкреслено, що успішність адміністративної відповідальності прямо залежить не лише від ефективних адміністративних санкцій, які чітко визначені у законодавстві, але також від рівня культури та правосвідомості кожного члена суспільства. Виховний аспект адміністративного стягнення має бути націлений на формування високоморального суспільства, де систематичне використання заходів виховного впливу сприяє усвідомленню поваги до соціальних норм, правил співіснування та запобігає вчиненню нових порушень.

Запропоновано формулу правової концепції екології людини в навколишньому світі: через моральне осмислення істинної вартості базових передумов життя людини, екологічної відповідальності до юридичного аналізу та правового закріплення.

Визначено правову сутність екоциду та його місця в системі злочинів з міжнародного карного права, характеристику міжнародного співробітництва з питань боротьби з екоцидом та його криміналізації на міжнародному рівні.

12. Зазначено про необхідність формування комплексу превентивних заходів протидії правопорушенням ядерного законодавства, що має включати, в першу чергу, фізичний захист щодо забезпечення захищеності ядерних матеріалів та установок з метою створення умов, спрямованих на мінімізацію можливості вчинення протиправних дій.

Вдосконалення природоохоронного законодавства свідчить про доцільність проведення кодифікації екологічного законодавства та його гармонізації з адміністративним законодавством України.

З'ясовано, що розробка й прийняття Екологічного кодексу дозволить чітко регламентувати екологічні виміри впливу на навколишнє природне середовище, обумовить права й обов'язки сторін, відповідальність усіх учасників, визначить конституційні пріоритети особистості, суспільства.

Обґрунтовано необхідність створення екологічної поліції в Україні як передумови для забезпечення ефективного контролю за станом навколишнього середовища в умовах війни та післявоєнного відновлення. Цей орган зможе забезпечити дотримання екологічних норм, виявляти та розслідувати екологічні злочини, а також сприяти відновленню зруйнованих екосистем, що є важливим для сталого розвитку країни.

З метою зменшення кількості правопорушень у сфері охорони природи потрібні зміни в законодавстві України, норми якого поєднували приписи, заборони і дозволи в оптимальній комбінації, а також містили інструменти реалізації. Доцільно також звернути увагу на необхідність реформування самих видів адміністративних стягнень, що передбачені за вчинення вищезгаданих правопорушень.

Для узгодження юридичної відповідальності за правопорушення у сфері охорони природи з європейськими стандартами необхідно переглянути не лише розміри штрафів, визначені КУпАП, але й відповідні статті.

У роботі відзначено, що підвищення ефективності адміністративної відповідальності за порушення у сфері охорони природи передбачає вивчення, аналіз та використання позитивного досвіду країн Європейського Союзу, Азії та США.

Необхідно враховувати, що законодавство кожної країни має свої правові особливості у регулюванні відповідних питань. Ці особливості відображають як специфіку діяльності уповноважених органів у відповідній галузі, так і характерні риси адміністративних правопорушень у сфері охорони природи та адміністративної відповідальності за них.

Програми заходів щодо попередження та усунення адміністративних правопорушень у сфері охорони природи повинні бути комплексними. Як приклад, ступінь зниження негативної дії будівельного комплексу на елементи навколишнього середовища залежить від діяльності всіх територіальних органів, які виконують природоохоронні функції відповідно до таких напрямів: 1) проведення поточного екологічного контролю (виписка розпоряджень) і контроль за його виконанням; 2) контроль за реалізацією екологічних програм; 3) контроль за виконанням зобов'язань відповідно до міжнародних конвенцій; 4) контроль за достовірністю відомостей про викиди, скидання і розміщення відходів, поданих підприємствами, які забруднюють навколишнє середовище, спрямований на перевірку та підтвердження правильності наданих даних. Це важливий етап для визначення рівня забруднення та вжиття відповідних заходів для його зменшення; 5) контроль за нарахуванням, переліком і використанням

екологічних платежів включає в себе перевірку правильності обчислення та сплати підприємствами екологічних податків або зборів, а також відстеження їхнього використання для заходів з охорони довкілля; б) стягнення санкцій за забруднення та інші види екологічних порушень передбачає вжиття відповідних заходів адміністративної або кримінальної відповідальності за порушення екологічного законодавства з метою запобігання подібним діям у майбутньому; 7) збереження природного середовища на території заповідників, національних парків.

Нами зроблено висновок про те, що у напрямках подальшого розвитку інституту адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері охорони природи важливе місце слід відвести ефективній взаємодії між органами державної влади, органами місцевого самоврядування, правоохоронними органами та громадськістю. Характеризуючи функціональну компетенцію вищезазначених суб'єктів, можна із впевненістю говорити про важливу роль кожного з них.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, які відображають основні наукові результати дисертації

1. Сухоребра Т. І. Адміністративна відповідальність за порушення у сфері охорони природи України: теоретичні та практичні аспекти: монографія. Тернопіль, ВПЦ «Університетська думка», 2022. 248 с.

2. Сухоребра Т. І. Відповідальність за правопорушення у сфері охорони природи в Кодексі Української РСР про адміністративні правопорушення 1984 р. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія ПРАВО. 2016. Вип. 41. Т. 4. С. 295–299.

3. Сухоребра Т. І. Особливості адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері охорони природи в деяких законодавчих актах України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія ПРАВО. 2017. Вип. 43. Т. 4. С. 104–108.

4. Сухоребра Т. І. Адміністративна відповідальність за правопорушення у польському природоохоронному законодавстві. *Держава і право: Збірник наукових праць*. Серія Юридичні науки. 2018. Випуск 82. С. 174–189.

5. Сухоребра Т. І. Штрафи за знищення деяких видів флори та фауни за Руською Правдою. *Юридична Україна*. 2018. № 10. С. 4–10.

6. Сухоребра Т. І. Адміністративна відповідальність за порушення природоохоронного законодавства в кодифікованих актах України (1994–2002 рр.). *Проблеми законності*. 2019. Вип. 146. С. 134–148.

7. Сухоребра Т. І. Штрафні санкції за порушення природоохоронних норм у Статуті Великого князівства Литовського 1588 р. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2019. № 5. С. 21–28.

8. Сухоребра Т. І. Юридичні особи та посадові особи як суб'єкти адміністративних правопорушень у сфері охорони природи: проблемні аспекти. *Наше право*. 2019. № 3. С. 230–236.

9. Сухоребра Т. І. Адміністративна відповідальність за порушення природоохоронного законодавства Республіки Білорусь. *Наукові записки інституту законодавства Верховної Ради України*. 2019. № 3. С. 48–56.

10. Сухоребра Т. І. Стан досліджень адміністративної відповідальності у сфері охорони природи: темпорально-просторовий контекст. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2019. № 1. С. 40–47.

11. Сухоребра Т. І. Роль людини у сфері охорони природи: морально-етичні та юридичні дискусії. *Європейські перспективи*. 2020. № 3. С. 237–241.

12. Сухоребра Т. І. State environmental policy: legal analysis. *Наукові записки*. Серія: Право. 2022. № 12. С. 83–86.

13. Сухоребра Т. І. Юридична відповідальність за порушення природоохоронних норм на землях Українського козацтва. *Актуальні проблеми правознавства*. 2022. № 1 (29). С. 18–24.

14. Сухоребра Т. І. Адміністративна відповідальність за правопорушення, пов'язані з палінням листя, сухої трави та інших відходів у період воєнного стану. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. Серія: Юридичні науки. 2022. Том 33 (72). № 2. С. 20–26.

15. Сухоребра Т. І. Взаємодія як форма природоохоронної діяльності. *Baltic Journal of Legal and Social Sciences*. 2022. № 2. С. 195–200. (Web of Science)

16. Сухоребра Т. І. Види адміністративних правопорушень в сфері охорони тваринного світу. *Європейські перспективи*. 2022. № 1. С. 198–200.

17. Сухоребра Т. І. До питання визначення об'єкта адміністративного правопорушення в сфері охорони природи. *Наше право*. 2022. № 1. С. 205–208.

18. Сухоребра Т. І. Юридична відповідальність за правопорушення в сфері охорони природи у перші роки радянської влади та часи НЕП. *Актуальні проблеми правознавства*. 2022. № 2 (30). С. 24–30.

19. Sukhorebra T. Air pollution and efficiency administrative and legal protection. *Journal of Science. Lyon*. 2022. № 33. P. 10–14.

20. Sukhorebra T., Mazepa S. The issue of administrative liability for illegal cutting, damage and destruction of forest plantations in Ukraine. *Journal of Science. Lyon*. 2022. № 34. P. 10–13.

21. Nina Rohatynska, Oleh Butkov, Olena Butkova, Maryna Burdonosova, Tetiana Sukhorebra. Use of information and communication technologies in democratic processes. *Cuestiones Políticas*. 2022. Vol. 40. № 75. P. 198–220 (Web of Science).

22. Tetiana Sukhorebra. Features of legal regulation of environmental quality on the example of law and administration of Ukraine. *Studia Pravnostrojowe*. 2022. № 57. P. 463–469.

23. Tetiana Sukhorebra. Features of the implementation of Ukraine's environmental policy at the local level. *The Philosophical and Social Yearbook Civitas Hominibus*. 2022. № 17. P. 27–36.

24. Tetiana Sukhorebra. Peculiarities of the state environmental policy of Ukraine through the prism of environmental legislation. *Актуальні проблеми правознавства*. 2022. № 3 (31). С. 150–152.

25. Sukhorebra T., Metelskyi I., Piliukov Y., Zyhrii O., Yurkevych I. Main principles of ecology politics and law of the EU. *JUS Rivista di Scienze Giuridiche* 2023. № 3. P. 243–258.(Scopus).

26. Sukhorebra T., Kravchuk M., Kravchuk V., Beska S., Lukashov R. The System of Legal Responsibility in the Environment Protection Area. *Pakistan Journal of Criminology*. 2023. Vol. 15. № 02. P. 197–212. (Scopus)

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

27. Сухоребра Т. І. Доктринальні погляди на адміністративну відповідальність у природоохоронній сфері. *Україна в умовах реформування правової системи: сучасні реалії та міжнародний досвід*: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції (м. Тернопіль, 20–21 квітня 2018 р.). Тернопіль: Економічна думка, 2018. С. 410–421.

28. Сухоребра Т. І. Адміністративна відповідальність за порушення природоохоронного законодавства: історичні аспекти розвитку та сучасний стан. *Соціально-політичні, економічні та гуманітарні виміри європейської інтеграції України*: збірник наукових праць VII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Вінниця, 5–7 червня 2019 р.). Вінниця: ВТЕІ КНТЕУ, 2019. С. 281–287.

29. Сухоребра Т. І. Види покарань за екологічні правопорушення згідно адміністративного законодавства: порівняльний аспект. *Україна в умовах реформування правової системи: сучасні реалії та міжнародний досвід*: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції (м. Тернопіль, 5–6 квітня 2019). Том 1. Тернопіль, 2019. С. 203–206.

30. Сухоребра Т. І. Механізм правового забезпечення державної екологічної безпеки України. *Тенденції реформування правової системи України і країн світу: правові, психологічні та соціокультурні аспекти*: збірник тез доповідей Міжнародної наукової конференції. (м. Тернопіль, 5–6 листопада 2019 року) ТНЕУ. Тернопіль, 2019. С. 404–405.

31. Сухоребра Т. І. Тенденції державної екологічної політики: міжнародний досвід. *Тенденції реформування правової системи України і країн світу*: збірник тез доповідей II Міжнародної наукової конференції (м. Тернопіль, 30 жовтня 2020 р.). Тернопіль: Центр стратегічної аналітики та міжнародних студій, 2020. С. 253–254.

32. Сухоребра Т. Екоцид як основна загроза біологічному різноманіттю природи: *Лікарська таємниця в умовах пандемії: законодавчі, правозастосовні, соціальні та психологічні аспекти*: збірник тез доповідей Всеукраїнської науково-практичної онлайн конференції (м. Тернопіль, 15 травня 2020 р.). Тернопіль, 2020. С. 116–118.

33. Сухоребра Т. Юридична відповідальність за правопорушення в сфері охорони природи у перші роки радянської влади. *Україна на міжнародній арені: історичні уроки, сучасність і перспективи*: збірник тез доповідей Міжнародної міждисциплінарної наукової конференції (м. Тернопіль 18 березня 2021 р.). Тернопіль: Видавництво ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2021. С. 130–137.

34. Сухоребра Т. І. Окремі кроки щодо вдосконалення інституту адміністративної відповідальності у сфері охорони природи. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 17 червня 2022 р.). Одеса: НУ «ОЮА», 2022. С. 83–86.

35. Сухоребра Т. І. Особливості адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері охорони природи в Республіці Казахстан: позитивний досвід для України. *Юридичні науки: проблеми та перспективи*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 24–25 червня 2022 р.). Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2022. С. 63–66.

36. Сухоребра Т. І. Гармонізація адміністративного та екологічного законодавства України у сфері охорони природи. *Modern research in world science*: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 10–12 липня 2022 р.). Львів: SPC «Sci-conf.com.ua», 2022. С. 1135–1141.

37. Сухоребра Т. І. Сфера охорони природи в період російсько-української війни. *Російсько-українська війна: право, безпека, світ*: матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції (м. Тернопіль, 29–30 квітня 2022 р.). Тернопіль: ЗУНУ, 2022. С. 139–141.